

LA RECEPCIÓ IMMEDIATA DE «CANIGÓ» A LA PREMSA (1885-1890)

Josep PARÉ

Abans de fer el seguiment de la recepció de *Canigó* a la premsa de l'època¹, cal delimitar el context d'expectatives que precedeix l'edició del llibre. L'interès que desperten les primeres notícies sobre l'elaboració del poema s'explica, en bona part, pel precedent que suposa *L'Atlàntida*, el llibre que converteix Jacint Verdaguer en «poeta nacional».

Les mostres més nombroses i exemplificadores de les expectatives de què parlem les trobem entre els anys 1883 i 1885. Un repàs superficial a l'epistolari del poeta ens reporta les dades més significatives pel que fa a l'interès demostrat, a títol personal, per les persones més pròximes a Verdaguer. Ja són prou conegudes —i no ens hi referirem— les cartes de Jaume Collell, Teodor Llorente, Frederic Mistral i Marcelino Menéndez y Pelayo, entre d'altres, manifestant i donant constància de les esperances posades en la nova creació de Verdaguer². A un altre nivell, aquest interès té una dimensió pública des de les pàgines de «La Veu del Montserrat»; el setmanari vigatà es converteix en la columna vertebral de la divulgació a la premsa de les activitats del nostre poeta referides a la creació de *Canigó*. Els dos nivells d'interès que hem assenyalat —el particular i el públic— fan possible i expliquen el gruix de sessions de lectura, de festes d'homenatge i, en definitiva, de reunions destinades a divulgar, abans de la seva edició, fragments de *Canigó*. Abans del Nadal de 1885 se celebren les sessions de Banyuls (juny de 1883)³, la de l'Esbart de Vic (setembre de 1883)⁴, la de Banyoles (juliol de 1884)⁵, i la de Perpinyà (desembre de 1884)⁶. La del Círcol Literari de Vic (3 de gener de 1886)⁷ la podem considerar gairebé coincident amb l'aparició del llibre, acabat de distribuir a les llibreries durant les festes de Nadal, i, a més a més, la primera que prengué un marcat caràcter d'homenatge al poeta⁸. A continuació se celebraren la dels socis de «Lo Rat Penat» (febrer de 1886)⁹, la de Montpeller (juliol de 1886)¹⁰, i d'una manera més tangencial, i amb motiu de la restauració del monestir de Santa Maria de Ripoll, la reunió celebrada a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona (febrer de 1886)¹¹.

Aquesta enumeració de les sessions públiques en què es donen a conèixer fragments diversos de *Canigó* o s'homenatja el seu autor un cop el llibre ja és imprès mostren el procés de creació d'un estat d'opinió que precedeix, condiciona i constitueix el corpus d'anàlisis crítiques que el poema suscita. «La Veu del Montserrat», per la seva banda, també segueix puntualment les expectatives que desperta el poema i el seu procés d'elaboració¹². El setmanari

vigatà, com a colofó de l'esmentat seguiment de les activitats del poeta, publica el cant onzè de *Canigó* en els números del 12 i 19 de desembre de 1885. El *Passatge d'Anníbal* és reproduït al mateix setmanari el 24 de desembre, juntament amb l'anunci de l'edició i venda del poema a la llibreria de Ramon Anglada de Vic. Per la seva banda, «La Publicidad» anuncia l'aparició de *Canigó* el 23 de desembre, i el número del dia següent publica *La Maleïda*. Pel que fa a les anècdotes que envolten l'edició del poema, hem de resseguir les diverses seccions de «La Veu del Montserrat»¹³. No cal insistir en les correspondències entre l'aparició i les lectures del poema *Canigó* d'una banda, i l'efervescència cultural i patriòtica que envolta la restauració del monestir de Ripoll de l'altra. Jaume Collell dóna mostra evident d'aquest fet en el seu article a «La Veu del Montserrat» del 27 de març de 1886 titulat *Lo credo del catalanisme*¹⁴.

Tal com podem comprovar, la publicació de *Canigó* despertà unes expectatives prou nombroses com per influir en les posteriors lectures del poema. Un exemple clar de la lectura apriorística el tenim en la ressenya de la «Revista Literària» del juliol de 1883 referida a la trobada de Banyuls del 17 de juny del mateix any:

Se pronunciaren entusiastas discursos y's llegiren escullidas poesías debentse fer menció entre aquestas d'alguns fragments del nou poema de mossen Jascinto Verdager *Canigó*, llegits per mossen Jaume Collell. D'aquesta obra de l'inspirat autor de *La Atlantida*'n tenim las mellors notícias; no es difícil preveure que tan bon punt ella sia publicada mereixerá dels crítics lo més favorable concepte y fins tal vegada eclipsará un xich la fama que justament s'han guanyada las demés obras del nostre gran poeta. La descripció dels Pirineus, lo pas d'Aníbal, las tradicions de qu'está rublert lo poema, l'importancia històrica dels personatges qu'interven en l'acció, l'època mateixa (l'any mil) tan ben escullida per l'autor, tot aixó afegit al concepte que tenim del poeta, destre en la descripció, brillant en les imatges, possehint un perfet coneixement de la llengua y un complet domini de la forma, fa esperar que la publicació del nou poema senyalará una data gloriosa en l'història de las lletres catalanas. Esperém ab ansia l'hora de poder llegir lo *Canigó* del que no havem pogut saborejarne més que algun fragment, com pera fernes créixer més lo desitx de conéixer aquesta obra capdal del més inspirat poeta de Catalunya.¹⁵

La recensió que hem transcrit anticipa algunes de les línies de lectura que tindrà *Canigó* des de les columnes de la premsa de la segona meitat de la dècada dels anys vuitanta.

Una valoració general de la recepció crítica de *Canigó* a la premsa ha de tenir en compte que, malgrat l'obligada funció divulgadora dels estudis que s'hi publiquen, els articulistes de l'època ens presenten unes anàlisis conside-

rablement detallades del poema. Aquestes lectures solen estar influïdes per la ideologia de la publicació i del mateix articulista. Les diferents posicions ideològiques proporcionen lectures molt diverses i contraposades de *Canigó*. Des d'un primer moment, doncs, i per la diversitat d'interpretacions que suscita el poema, se'n constata clarament l'alta qualitat. Com és lògic, l'interès crític disminueix progressivament durant el període de cinc anys que nosaltres ens hem marcat. Com ja veurem més endavant, un altre fet destacable és el desacord profund a l'hora d'interpretar el desenllaç de *Canigó*. Aquesta discordança d'opinions diferencia i agrupa els crítics segons llur filiació estètica a determinats corrents.

Si bé és cert que aquesta recepció crítica es caracteritza principalment per les interpretacions antitètiques que es fan del poema, això no ens impedeix d'establir uns apartats temàtics als quals es refereixen la major part dels estudiosos que hem catalogat. A efectes d'una sistematització d'aquests blocs temàtics, els dividirem entre els aspectes externs del poema i els aspectes d'anàlisi interna de l'obra.

En l'apartat de contextualització externa, destaca la constant preocupació per la legitimació d'una llengua literària. Molt sovint els crítics inicien les ressenyes amb l'apologia de la llengua catalana. Sebastià Trullol demana si després de *Canigó*:

Habrá quien sonría, por compasión ó por desprecio, ante el que sostenga la riqueza de nuestro idioma?

Per a Sardà, *Canigó* «revela tota una literatura, ó, per lo menos, una llengua á la altura de las primeras y més perfetas literaturas». En efecte, la susceptibilitat ideològica respecte al tema de la llengua és el preliminar obligat en moltes de les crítiques. Delpont aprofita *Canigó* per fer l'apologia històrica de la llengua catalana; també Puymaigre fa referència al tema fent servir la figura de Frederic Mistral. Per contrast amb aquestes posicions, «El Globo» dona la particular «interpretació» centralista del poema. Si se'ns permet la llicència de citar un article publicat el 1892, i per tant fora del període que estudiem, comprovarem la reincidència, a l'hora de llegir *Canigó*, a afirmar la legitimació de la llengua. Diu Francisco Blanco García:

lo que muchos estimaron insurrección efímera, capricho de unos pocos trovadores, mal avenidos con la hegemonía de la lengua castellana, protesta infructuosa contra la nivelación política y social que se consumó con el advenimiento de la dinastía borbónica, y juego infantil de rimas llamado á desaparecer con sus promovedores, adquiriría de súbito la importancia de una realidad histórica indiscutible con pleno derecho á la vida y con indicios de poseerla muy rica y exuberante;

En un altre aspecte, totes les crítiques tenen en compte, a l'hora de considerar *Canigó*, el precedent de *L'Atlàntida*. Aquest fet condiciona considerablement la lectura del poema que tractem. Les opinions, malgrat tot, tendeixen a reconèixer la impossibilitat d'un estudi comparatiu. Teodor Llorente, de bon primer, ja assenyalava, malgrat la pertinença a un mateix gènere literari

ri, la diferència formal i temàtica entre ambdós poemes. Sebastià Trullol, Miquel i Badia, i Tolrà de Bordas són d'una opinió semblant. «El Globo» fa dependre *Canigó* de *L'Atlàntida*: «Verdaguer acaba de darnos la segunda parte del Poema de la Naturaleza». Germinal retreu a Verdaguer que *Canigó* està construït sobre un argument d'inferior qualitat al de *L'Atlàntida*. Els personatges, encara segons Germinal, no estan suficientment amplificats:

muchas figuras y pensamientos que son de efecto grandiosos, aplicadas á aquellos hechos de la antigüedad fabulosa, pierden toda su grandiosidad al referirse á los heroes de la leyenda de la Edad Media.

En referir-se a l'estudi comparatiu, els crítics deriven cap a la valoració dels models d'èpica existents, tal com demostra el fragment d'«El Barcelonès» que acabem de llegir. De totes maneres, el pes i la incidència de la carta de Menéndez Pelayo a Verdaguer el 25 de gener de 1886 decanta la balança clarament a favor de la humanitat de l'argument i dels personatges de *Canigó*.

Relacionat amb aquest aspecte, hem de donar constància de les referències al context literari en què *Canigó* és publicat. Trullol, Marcelino Níger, i Tolrà de Bordas fan unes duríssimes crítiques als corrents del Realisme i Naturalisme. Segons Trullol i Plana, un dels més categòrics en les crítiques, Realisme i Naturalisme «da nombre a un género, dentro del cual se revuelve un cuerpo corrupto cubierto por las deslumbrantes galas que una imaginación ardiente, pero enferma, sabe hallar; esta palabra parece ser el santo y seña de los escritores de hoy, para procurar que su firma sea un billete al portador ó el pasaporte indispensable que les ha de franquear las fronteras de ese soñado país que se llama éxito».

La desmarcació de Verdaguer d'aquests corrents tan durament anatematitzats permet a algun crític de teoritzar sobre la seva adscripció a l'idealisme. Aquest és el cas de Níger i les seves especulacions sobre l'ús i l'abús, per part de Verdaguer, de «l'idealisme plàstic». No entrarem en l'enumeració de les múltiples citacions dels precedents literaris que són atribuïts a *Canigó*.

Encara dins l'apartat dels aspectes externs de *Canigó*, hem de fer referència als diversíssims qualificatius que mereix el poema, des d'una depurada accepció de poema naturalista fins a una també particular accepció de poema filosòfic. Entremig tot un reguitzell de catalogacions que el Conde de Cedillo recull al pròleg a la traducció castellana del poema. A més de les dues que hem citat, en el breu període de cinc anys, *Canigó* rep també les qualificacions de poema religiós, patriòtic, històric, llegendari, idealista, arqueològic, topogràfic i al·lègòric. Algunes d'aquestes lectures seran ampliades i matisades pels estudis dels anys quaranta i cinquanta del nostre segle. Amb tot, la consideració més generalitzada i unànime és la que exalta els valors descriptius del poema.

Un altre aspecte en què coincideix la crítica és en el compromís d'augmentar l'èxit rotund de *Canigó*:

Sus heroes sienten, hablan y obran como nosotros: han tenido las pasiones y las virtudes de la naturaleza humana: han vivido; y eso es seguramente lo que hará que el libro sea

leído con mayor afán, y sea mas saboreado que *La Atlántida*.¹⁶

L'èxit de *Canigó*, doncs, és atribuït a la seva sintonització amb els interessos de l'home modern. La història li és més pròxima que la prehistòria de *L'Atlántida*, tal com afirma Valentino a «Las Provincias». Aquesta característica és la que fa afirmar a Miquel i Badia que «*Canigó* se lee con mayor avidez y mayor gusto que *La Atlántida*». Això no treu que Sebastià Trullol, del mateix parer que Miquel i Badia, afirmi:

Pero ya lo dijimos, respecto á su trascendencia en la literatura, á su grandiosidad de concepción, á sus contornos, á su asunto, á su acción y á sus heroes, no parece que *La Atlántida* será en primer lugar, quien traerá la primera rama á la corona de la immortalidad de Verdaguer.

Si fins ara hem destacat aspectes externs de *Canigó* que són estudiats amb rigorositat per la premsa dels anys 1885-1890, no podem eludir la presència d'alguns articles que responen a la interpretació idealitzada i sentimentalista de la figura i obra de Jacint Verdaguer. Aquest és el cas de l'estudi de Francesc A. Rierola en els números dedicats a *Canigó* de «La Hormiga de Oro». Rierola publica una biografia de Verdaguer segons la visió, massa divulgada, del «rústic genial». Per la seva banda, quan Luigi Bussi es proposa fer conèixer el nostre poema a Itàlia, tradueix íntegrament la biografia de «La Hormiga de Oro». Aquesta dimensió de Verdaguer contrasta amb la particular crítica de Josep Roca i Roca de «L'Esquella de la Torratxa»:

No porque'l autor de aquest poema's vesteixi pèl cap, ha de deixar de ferli justícia LA ESQUELLA DE LA TORRATXA. A Mossen Jacinto Verdaguer pot dírseli: Si tots los capellans fossen com vostè!...

Y en mitj de tot es llástima que siga sacerdot. Perque aquella imaginació que treu la nostra llengua catalana una frasseologia tant complerta y castissa, casi diré tant aromática, empleantla en pintar tradicions del Pirineu, desplegaría més galas que aquellas ab que avuy nos sorpren, si no haguès d'escriure baix un péu forsat. Lo péu de'n Verdaguer, desgraciadament calsa mitjas negras.

Tot i aquesta objecció, Josep Roca i Roca, quan es refereix a la biografia del poeta, no es pot estar d'incloure'l en aquella espècie d'«estudiants mitj pagesos, mitj escolars, género típich y exclusiu de Vich». Retornem, doncs, a una certa visió simplista de l'autor de *Canigó*. Finalment, però, i malgrat totes les objeccions, Roca opina que Verdaguer és «un capellà de bè... Ni menos tè majordona.»

L'obra de Verdaguer, tal com queda demostrat, acapara l'interès de sectors molt amplis de la societat cultural de l'època. En aquest sentit mereix una menció l'òptica excursionista des de la qual confeccionen els seus articles Joaquim Cabot i Rovira, Josep Ricart i Giralt, i Carles Bosch de la

Trinxeria. Tots destaquen l'àmplia i laboriosa feina de documentació que precedeix l'elaboració del poema. Joaquim Cabot arriba a definir *Canigó* com a «memorias escritas en vers». Ricart presenta un minuciós seguiment dels aspectes topogràfics i orogràfics del poema¹⁷ i atribueix a Verdaguer, fins i tot, uns certs coneixements d'astronomia. Aquesta lectura parcial de *Canigó* és rebutjada per Pons i Gallarza, al qual fan nosa les «pequeñeces topográficas». Gallarza prefereix la humanitat dels personatges en detriment del paper de la natura, que, segons ell, hauria de ser únicament el teló de fons. Per tot això, conclou amb l'afirmació que Verdaguer «conoce demasiado nuestro venerado Pirineo».

Tal com ja hem insinuat més amunt, alguns dels aspectes externs analitzats per la premsa de l'època mostren la preocupació dels crítics per la validesa i responsabilitat d'una èpica moderna. Menéndez y Pelayo, després de la valoració general de *Canigó* conclou:

Yo creo que en el arte nada muere, y que la misma poesía épica es hoy posible y legítima con formas nuevas y adecuadas al nuevo espíritu científico y a los nuevos dogmas estéticos: tales son por ejemplo las formas de *Canigó* y de *La Atlántida*.

Un dels estudis més complets i il·lustratius de les opinions de l'època al respecte és el pròleg a l'edició francesa de *Canigó*. Tolrà desqualifica, en certa mesura, la genuïtat èpica del poema. Tot i així, el prologuista reconeix que la publicació de *Canigó* «ha hagut de violentar la admiració de aquells que volen persistir sostenint que lo poema épich, y aqueix existeix baix la modesta forma de llegenda, no es susceptible de aclimatarse ab lo carácter y aspiracions del nostre segle.» A efectes de la ponderació de l'epicitat de *Canigó*, s'argumenta sobre la presència o absència d'acció, d'element líric, i sobre l'extensió del poema i la superposició de l'element humà per sobre del diví. Aquestes consideracions ens obliguen a ressenyar les definicions estrictes de *Canigó*: les qualificacions de *Canigó* com a llegenda o poema.

De bon primer, hem de seguir la diferenciació que estableix Miquel i Badia entre el component històric de *Canigó* i la fabulació de la llegenda. Aquesta distinció, posteriorment amplificada per Tolrà, és important des del moment que, per contraposició al poema èpic, l'accepció del mot «llegenda» es desentén del significat estricte de narració popular i adquireix la categoria de gènere literari d'inferior qualitat. En aquest moment és quan sorgeixen les apologies incondicionals que exalten l'alçada èpica de *Canigó*. Trullol sosté, en canvi, que *Canigó* «ni por sus dimensiones, ni por su estructura, alcanza el dictado de poema épico, como hay quien lo llama». Les argumentacions, doncs, són molt diverses i contrapuntades, i manifesten una certa confusió terminològica. Es discuteix, en aquest context, la universalitat o localisme de *Canigó*. Es discuteix, en definitiva, el concepte, la validesa, el prestigi i els models de l'èpica moderna.

Fins aquí les valoracions externes de *Canigó*; els crítics, des d'una lectura minuciosa, i amb l'objectiu d'una interpretació global del poema, analitzen

aspectes interns, com ara la presumpta unitat argumental del poema, la funció dels personatges, i els defectes i les qualitats de composició.

Germinal retreu a Verdaguer la seva complaença en les digressions del tipus de *La Maleïda*. Entén que les històries paral·leles distreuen l'atenció del lector. Evidentment, cap crític no nega la diversitat d'aquestes històries, ni llur qualitat intrínseca, però no tothom accepta que aquest farciment argumental i descriptiu estigui en funció d'una unitat preconcebuda. A «El Correo Catalán» llegim:

El *Canigó* tiene su carácter propio, carácter legendario por excelencia, episódico aunque tendiendo siempre a la unidad, narrativo en la forma, y de entonación idílica unas veces y épica otras.

Pons i Gallarza i Puymaigre opinen, en canvi, que aquesta unitat d'elements diversos no s'assoleix, i que els *hors-d'oeuvre* alenteixen i destorben el desenvolupament de l'acció principal. Tolrà de Bordas nega la pluralitat de subjectes que la manca d'unitat podria proporcionar. Aquesta hipotètica unitat, donades les opinions antitètiques que hem citat i les que apareixen a mitjans del nostre segle, ofereix un camp encara obert a noves aportacions crítiques.

La diversitat d'opinions és encara més constatable en la determinació del protagonista de *Canigó*. Emile Leguiel, en l'estudi que publica el 1902¹⁸, assevera que per posar en un compromís a un hipotètic lector de *Canigó* cal fer-li la pregunta següent: quin és el tema principal del poema? En efecte, aquesta pregunta, referida al protagonista, és doblement compromesa. La resposta que ha fet més fortuna ha estat la que defensa que el protagonista és la muntanya, i la natura i la pàtria per extensió. Aquesta solució, difícilment refutable, és matisada pels qui, com Trullol, centren el protagonisme en la figura de Tallaferro. Yxart i Sardà opten per la divisió dels personatges en dos grups: els que pertanyen a la història i els que pertanyen a la llegenda. Aquest procediment obre unes línies de lectura que tenen en compte, com demostra Cabot, el desequilibri en el tractament per part del poeta de l'un i de l'altre grup. Són particularment interessants al respecte les consideracions del mateix Cabot sobre la figura de Gentil i la seva particular caracterització. Els crítics es divideixen entre els qui prefereixen la humanitat dels personatges de la llegenda, com és el cas de Sardà, Yxart, Perés, Miquel i Badia i Tolrà de Bordas, i els qui, com Germinal, Cabot i Pons i Gallarza, entre d'altres, reivindiquen la grandària èpica dels personatges lligats a la història.

L'anàlisi de la unitat d'argument i la valoració i classificació dels personatges són dos aspectes complementaris de la composició del poema. Puymaigre afirma, fent referència a aquesta composició, que després de la mort de Gentil l'interès narratiu decau, i Miquel i Badia constata la diferència de tractament dels darrers cants destinats, per contrast amb l'acció argumental dels primers, a l'exaltació del monestir de Ripoll, de la figura d'Oliba, i a la preparació de l'apoteosi de *La Creu del Canigó*. Aquest cant és el que suscita més polèmica a l'hora de ser interpretat. La lectura del desenllaç de *Canigó*, en molts casos, condiona la interpretació global del poema. Constatem la

irreductible oposició entre el grup de crítics que exalten la visió patriòtico-religiosa i els que entenen que *La Creu del Canigó* és una concessió de Verdguer a la seva condició eclesiàstica.

Valentino centra la idea general del poema en el triomf de l'acció de l'«ejército santo de la fe» sobre les supersticions gentilícies. Aquesta opinió coincideix amb la lectura filosòfico-religiosa de Tolrà de Bordas. També Cabot entén que el cant final és un «himne continuat» al qual «los sentimientos de religió y de pàtria que l'han dictat, l'hi donan grandiositat y armonía extraordinaria». Per acabar d'exemplificar aquesta dimensió del poema transcrivim la conclusió de Trulló sobre *La Creu del Canigó*:

himno triunfal de la verdad sobre la fábula, del espíritu sobre la materia; canto de cisne por lo dulce, arrebatadora melodía arrancada a una lira donde la religión y la patria hallan sus más inspiradas notas.

No podem acabar aquest apartat sense transcriure alguna de les opinions de l'altre sector crític. Tot i que sigui prou coneguda, no ens podem estar de transcriure la visió que té Ramon D. Perés de l'efecte que produeix l'ascensió dels monjos al cim del Canigó:

La larga caravana de monjes subiendo al Canigó despues de los deliciosos cuadros del poema, tiene algo así como de tribu bárbara que invade un pueblo hermoso, pacífico, descuidado, y lejos de producir la impresión que el autor desea, despierta en toda alma moderna abierta á las delicadezas de lo antiguo una dulce y nostálgica simpatía por aquellas hadas y por aquellos sonrientes cuadros que se van; despierta, en una palabra, la íntima y no vulgar levadura pagana que hay siempre en un rincón del alma de los hijos de nuestra época.¹⁹

Si descarreguem el to hiperbòlic d'ambdues posicions crítiques observarem que les lectures que ens proposen, totes dues, avui encara tenen vigència.

Som conscients del caràcter incomplet que presenta aquesta comunicació. Hem volgut resseguir algunes de les valoracions crítiques immediates a l'aparició de *Canigó* tenint en compte que, per donar una perspectiva més àmplia i rigorosa, hauria calgut fer un estudi comparatiu que prenguéssim com a referència la recepció de *L'Atlàntida*. Amb tot, aquest breu estudi permet de constatar la validesa i l'actualitat d'algunes polèmiques que sorgeixen immediatament després de la publicació de *Canigó* sobre la seva interpretació general.

Notes

1. El conjunt de crítiques i articles de premsa que, entre els anys 1885 i 1890, fan referència a *Canigó* forma un corpus molt ampli. Segons una agrupació cronològica, els articles de premsa que tenim en compte són:

1883

— «Revista Literària», Barcelona, juliol de 1883, núm. 7; sense signar.

1884

— «La Renaixensa», Barcelona, 6 d'octubre de 1884, sense signar.

— Programa de la sessió literària del 28 de desembre de 1884 de la *Société Agricole, Scientifique & Littéraire des Pyrénées— Orientales* de Perpinyà.

1885

— «El Barcelonés», Barcelona, 27 de desembre de 1885; Germinal.

— «Las Provincias», València, des del 31 de desembre de 1885 al 17 de gener de 1886; Valentino (pseudònim de Teodor Llorente).

— «La Publicidad», Barcelona, 23 i 24 de desembre de 1885.

— «L'Excursionista», Barcelona, 31 de desembre de 1885; sense signar.

1886

— «El Correo Catalán», Barcelona, 12, 20 i 30 de gener de 1886; Sebastià Trulliol i Plana.

— «Diario de Barcelona», Barcelona, 10 i 13 de gener de 1886; Francesc Miquel i Badia.

— «La Publicidad», Barcelona, 16 de febrer de 1886; Marcelino Níger Colorado (probablement pseudònim).

— «Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes», Ciutat de Mallorca, 15 d'agost de 1886; Josep Lluís Pons i Gallarza.

— «Polybiblion», París, segona sèrie, núm. XXIII (1886); Mth. de Puymaigre.

— «Revista La España Regional», Barcelona, 17 de maig de 1886; Josep Ricard Giralt.

— «L'Excursionista», Barcelona, 31 de gener i 30 d'abril de 1886; sense signar.

— «Art y Literatura», Barcelona, 8 de febrer de 1886; Joan Sardà.

— «L'Esquella de la Torratxa», Barcelona, 16 de gener de 1886; P. del O. (pseudònim de Josep Roca i Roca).

— «Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana», Barcelona, abril, maig de 1886; R.A.S. (Ramon Arabia i Solanas).

— «Révue Felibréenne», Lyon, setembre de 1885 i gener de 1886; Justin Pépratx.

— «Revista Popular», Barcelona, 14 de gener de 1886; Fèlix Sardà i Salvany.

— «La Hormiga de Oro», Barcelona, de la primera setmana de març a la tercera setmana d'agost de 1886. Lluís Maria de Llauder, Francesc A. Rierola i traducció en prosa al castellà de J. Nogué i Taulet.

— «El Globo», Madrid, 10 de març de 1886; sense signar.

— «El Imparcial», Madrid, 22 de febrer, i 1 i 8 de març de 1886. Articles reproduïts al llibre de Ramon D. Perés, *A dos vientos, Críticas y semblanzas*. B., 1892.

— YXART, Josep, *El año pasado*, 1886. Estudi dedicat a *Canigó*.

1887

— «L'Iride», Cassale, any 1887; Luigi Bussi. Traducció de la biografia de F. A. Rierola inclosa a la revista «La Hormiga de Oro» de l'any 1886.

— «La Renaixensa», Barcelona, 4 de gener de 1887; J. Delpont.

— PÉPRATX, Justin, *Canigou, Etude bibliographique du nouveau poème catalan de Jacinto Verdaguer*, Montpellier, 1887. Aquest estudi és la reedició, en bilingüe, de l'article de la «Révue Felibréenne» de l'any anterior.

1888

— «Los lunes del Imparcial», Madrid, 10 de desembre de 1888, Luís Alfonso.

— TOLRÀ DE BORDAS, M. J., *Avant-propos* a l'edició catalano-francesa de *Canigó*. Aquest estudi és reproduït a «La Veu del Montserrat» a partir del 28 de setembre de 1889.

Fora del període que ens hem marcat, volem destacar l'article de F. Blanco García titulat *Mossén Jacinto Verdaguer* a «Revista la España Regional» de l'1 de juliol de 1892.

També convé assenyalar la gran importància de la carta del 25 de gener de 1886 que Marcelino Menéndez Pelayo envia a Jacint Verdaguer amb motiu de la publicació de *Canigó*. Aquesta carta és reproduïda a «La Veu del Montserrat» del 26 de març del mateix any i precedeix la traducció castellana del poema feta pel conde de Cedillo l'any 1898.

No cal dir que la publicació que segueix més de prop les activitats relacionades amb l'elaboració de *Canigó* i amb la seva recepció crítica és el setmanari vigatà «La Veu del Montserrat». Convé parlar especial atenció en els números que van de l'any 1883 a 1890. Els articles més extensos que inclou aquest període són el de Tolrà de Bordas suara esmentat i el de Joaquim Cabot i Rovira titulat *Lo Canigó estudiat baix lo punt de vista literari y del excursionisme*, transcripció de la conferència que l'autor va pronunciar a l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques.

2. Com és sabut, l'epistolari de Jacint Verdaguer és imprescindible a l'hora de resseguir l'interès que desperten les diverses activitats del poeta. A més dels noms rellevants que hem citat cal assenyalar les nombrosíssimes cartes de felicitació per l'edició de *Canigó*. Tot això, més les referències a la documentació topogràfica, les valoracions de les proves d'impremta i les especulacions sobre la il·lustració del poema, demostra el gran interès, a diferents nivells i àmbits, que suscita la publicació de *Canigó*.

3. La trobada literària de Banyuls amb l'assistència de 25 escriptors catalans tingué lloc el 17 de juny de 1883. La «Revista Literària» del juliol del mateix any publica en la secció «Crònica Literària» una detallada ressenya dels actes celebrats. Més endavant tornarem a fer referència a aquesta trobada. L'acte també és ressenyat per «La Il·lustració Catalana» i «La Veu del Montserrat».

4. En la reunió a la font del Desmai foren llegides algunes primícies de *Canigó*, segons fa saber «La Veu del Montserrat» del 15 de setembre de 1883.

5. La carta de Josep Franquet i Serra (*Epistolari de Jacint Verdaguer*, volum IV, (1883-1885), carta número 405) ens informa que a la sessió de l'Acadèmia de la Juventut Catòlica de Banyoles celebrada el mes d'agost de 1884 foren llegits alguns fragments de *Canigó*.

6. Entre els Papers Verdaguerians de la Biblioteca de Catalunya es troba el programa de la reunió pública del 28 de desembre de 1884 a Perpinyà convocada per la *Société Agricole, Scientifique & Littéraire de Pyrénées-Orientales*.

7. A la «Veu del Montserrat» del 2 de gener de 1886 llegim: «Demà, diumenge, a las sis del vespre se celebrarà una sessió extraordinària pública en lo Circol Literari en obsequi de Mossén Verdaguer, per sa última obra publicada la llegenda de *Canigó*. Hi assistirà'l poeta, y's llegirán alguns dels principals fragments de la obra que com pa beneyt se'n va de las llibrerías. La primera remesa que se'n rebé á cal Anglada lo dia de Nadal, en poch moment quedá despatxada.»

8. És particularment interessant la crònica que fa Lluís B. Nadal (signant amb la inicial N.) a «La Veu del Montserrat» del 9 de gener de 1886. Nadal descriu l'arribada del poeta el diumenge dia 3 i l'apoteòsica rebuda que li ofereix la ciutat de Vic. «L'Esbart li havia dit: "vina aquí y farem festa per haver donat admirable fi á ta segona gran

obra»). La crònica hiperbòlica de Nadal ressegeix la lectura dels cants de *Canigó* (*L'aplec, Nuviatge, Passatge d'Annibal, L'enterro, Oliba i La Creu del Canigó*). Finalment, Nadal acaba demanant un homenatge a Verdaguer a nivell institucional per la seva activitat i dedicació literària: «Vinga un plan y, com més aviat millor, que's resolga».

9. La vetllada en honor de mossèn Jacint Verdaguer que «Lo Rat Penat» celebrà el 12 de febrer de 1886 és notificada per «La Veu del Montserrat» del dia següent. Posteriorment, el 20 de febrer, el setmanari reproduceix la ressenya que sobre l'acte publicà el 13 de febrer «Las Provincias». Alguns dels poemes que els autors valencians van dedicar a Verdaguer són reproduïts pel mateix setmanari en números successius.

10. L'extracte més detallat de la sessió del 17 i 18 de juliol a Montpeller ens el reporta la «Révue Félibréenne», núm. 9, del setembre de 1886. «La Veu del Montserrat» es fa ressò de l'èxit de la «felibrejada» el 24 de juliol.

11. En la reunió del dia 8 de febrer de 1886 en el marc de l'Acadèmia de Belles Arts, després d'exaltar la importància arquitectònica i nacional de la restauració del monestir de Ripoll, «Ab l'ánimo ja escalfat ab la felis improvisació del Sr. Rogent, aquell públich intelligent y entussiasta escoltà las incomparables sextinas del cant onzé de la llegenda *Canigó* en que Mossen Verdaguer ha fet lo trasllat mes poétich que darse puga de la portada de Ripoll, y luego lo Excm. Sr. Bisbe visiblement emocionat coroná la sessió ab algunas frases en que, agrañint lo concurs de la intelligencia y dels recursos que Barcelona havia de prestar y prestava ja, á l'obra de la restauració de Santa Maria de Ripoll...»

12. Algunes de les notícies que corroboren aquest seguiment les tenim en els números següents:

7 de juliol de 1883: «Per anar á passar una temporada als Pirineus y terminar sobre'l terreno la llegenda que está escribint ab lo títol de *Canigó*; li desitjam una bona estiuada, que pochs com ell saben aprofitarlas.»

18 d'octubre de 1884: es fa referència a l'estada del poeta al santuari del Mont i a l'estat avançat de la confecció de *Canigó*.

25 de juliol de 1885: «Hem tingut lo gust de saludar al Rnt. Jacinto Verdaguer que ha passat alguns dias en esta Ciutat de pas pera la montanya, ahont va á aprofitar l'estiuada per dar la última ma á sa llegenda, *Canigó*.»

12 de desembre de 1885: després de la publicació d'un fragment del cant onzé, el setmanari anuncia que en el número següent reproduirà la resta del cant: «la descripció de la Portada de Ripoll que es una de las millors páginas de la Llegenda.»

19 de desembre de 1885: «(...) la válua de aquexa nova producció de Mossen Verdaguer, no ha de tardar en ser coneguda y aplaudida en tot Catalunya.»

Qui s'amaga sota el pseudònim d'«Incògnit» afirma que *Canigó* «coronarà sens dubte la súa fama, y que donará més que parlar y, sobre tot, més que admirar encara que sa tant celebrada *Atlántida*.»

9 de gener de 1886: un cop *Canigó* ja és al carrer, el setmanari fa saber que «Son ja varis los periòdichs que han publicat estudis crítichs de la última producció de Mossen Verdaguer la llegenda *Canigó*.» Es refereix als articles de Valentino a «Las Provincias» i al de «Le Roussillon».

És força significativa, a efecte de veure la repercussió de *Canigó*, la llista de poemes dedicats a Verdaguer que «La Veu del Montserrat» reproduceix. Francesc Casas i Amigó, Teodor Llorente, Magdalena García Bravo, Constantí Lombart, Joaquim Cabot i Rovira, Dolors Monserdà i el «Pastorellet de la Vall d'Artes» són alguns dels poetes que li dediquen composicions.

13. A nivell anecdòtic, destaquen els dos comunicats de la comunitat catalana de Zamora, donant constància de la celebració entusiàstica, amb un esplèndid dinar, de l'edició de *Canigó* (núm. del 24 de desembre de 1885 i del 9 de gener de 1886).

14. «Un diari de Madrid, òrguen dels republicants possibilistas, ocupantse l'altre dia, molt á la lleugera, de la ja famosa llegenda épica de Mossen Jacinto Verdager, «*Canigó*», entre altras plomalladas de polítich madrileny, deya que no li feya cap por lo renaxement literari de Catalunya, perquè aquestas expansions literarias son unes com [sic] válvulas per las quals s'esbrava inofensivament l'esperit regionalista; volent dir que mentre nos permetem la humorada d'escriure en catalá y celebrar poéticas festas, no tindrà la cosa cap conseqüència y nos oblidarem de certas reivindicacions. Si'l redactor del *Globo* que escrigué açó hagués assitit á la festa que en Ripoll celebrárem lo diumenge passat, segurament hauria rectificat bon xich la sua opinió, y hauria sentit com dintre del renaxement literari de Catalunya hi palpita alguna cosa més que una afició anacrónica á la llengua pàtria.» Més avall podem llegir que «la restauració de Ripoll ha de ser com la expressió tangible de una més alta restauració; tot nostre intent ha de ser y tot nostre esforç ha de dirigirse á revivir lo verdader esperit catalá, l'esperit dels fundadors de aquest Cenobi, esperit de fe indomable, de treball constant, de sobrietat varonil, de llealtat sincera, de patriotisme may desmentit.»

15. Al costat d'aquesta informació tant precisa sobre el tema i l'argument de l'obra, trobem la vaguetat de notícies com la que dona «*La Renaixensa*» del 6 d'octubre de 1884: «Verdaguer, á qui Mistral ha anomenat públicament lo Milton d'Espanya, te en vias de determinar un digne *pedant* d'aquesta obra magistral. Lo nou poema, que probablement veurà la llum a fi d'any, portarà per titol *Lo Canigó*, y per tema una llegenda poch coneguda y molt inspirada, qual héroe principal n'es lo comte Jofre ó Guifre. L'acció passa en lo segle nové. (...) No's pot llegir res més hermós.»

A partir de la citació que hem transcrit i a efectes de més comoditat, esmentarem els articles i els articulistes sense donar-ne la referència bibliogràfica, atès que ja hem adjuntat la llista completa d'estudis a la primera nota.

16. Aquesta és la conclusió a què arribà Sebastià Trullol i Plana en el darrer article publicat a «*El Correo Catalán*».

17. La rigorositat científica de Josep Ricart Giralt impedeix qualsevol valoració literària del poema. Segons uns paràmetres similars, Carles Bosch de la Trinxeria («*La Veu del Montserrat*» del 4 i 11 de desembre de 1886) ressegueix la llegenda de Sant Guillem de Combrè i lloa l'exactitud descriptiva de Verdager. Per contra, Ramon Arabia i Solanas al «*Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*» no sap trobar el «sentiment de la Natura» que els crítics anteriors atribueixen a Verdager, i critica despietadament la «caricatura» del «Pyreneu catalá trossejat, desconjuntat y raquí-tich» del mapa de Ricart adjuntat a la primera edició de *Canigó*.

18. LEGUIEL, Emile. *Essai sur l'Atlantide et le Canigo de Jacinto Verdager*, Barcelona, 1902.

19. Comparteixen una opinió similar a la de Ramon D. Perés, Josep Yxart, l'articulista anònim de la publicació madrilenya «*El Globo*» i Luís Alfonso en la ressenya del 10 de desembre de 1888 a «*Los Lunes del Imparcial*».